

Literatūrinės kavinės fenomenas *fin de siècle* Vienoje. Istorinis aspektas

J u l d i t a N A G L I U V I E N Ė
Šiaulių universitetas

Pagrindinės sąvokos: *Amžių sandūra, fin de siècle, „Jaunoji Viena“, Café Griensteidl, Café Central, Herrenhof, literatūrinė kavinė, espresso baras, „kauliji-mo“ ir „garbinimo“ kultūra, feljetonas, salonas.*

Vietoj įvado. Išaugusi ant XIX a. vidurio politinės kavinės pamatų¹, Vienos kavinė apie 1900 m. tampa literatūrinių, meninių judėjimų, filosofinių ir mokslinių idėjų radimosi bei generavimo vieta, perimdama svarbiausią savo pirmtakės bruožą – nepasitenkinimą nusistovėjusia politine ir visuomenine tvarka, valią griauti tradicinius kanonus ir normas, dvasinį maištą. Ši dvasinės opozicijos atmosfera savo ruožtu sąlygojo minties dinamiką, turėjusią įtakos to meto visuomeniniam ir kultūriniam gyvenimui, steigė pačia koncentruočiausia forma diskusinį forumą, kuriame dalyvavo įvairių mokslo ir meno sričių atstovai. Anot Friedricho Torbergo, „Tuometinės literatūrinės kavinės produktyvumas <...> buvo neišmatuojamas. Vienos kavinėse gimė ir buvo paneigiami literatūriniai stiliai bei mokyklos, jose buvo steigiamos naujos tapybos, muzikos, architektūros kryptys“ (T o r b e r g 2008, 328).

Apie Vienos kavinės fenomeną rašyta išties nemažai. 1998 m. Muncheno ir Vienos universitetų profesorius Michaelis Rössneris inicijuoja projektą, kuris, jo nuomone, turėjo atidžiau pažvelgti į literatūrinės kavinės fenomeną, į kultūrinės, socialines, psichologines jos atsiradimo priežastis, nacionalinius ypatumus ir aptarti va-

¹ Omeny turima *Café Griensteidl*, įkurta vaistininko Griensteidlio 1847 m., 1848-ųjų revoliucijos metu tapusi demokratinių, liberalių ir antimonarchistinių, neretai ir anarchistinių idėjų reiškimosi vieta, kuriai buvo suteiktas dar ir *Café National* slapyvardis (D i e W i e n e r M o d e r n e 1981, 17). Šis anarchistinis, antipolitinis potencialas vėliau ne tik perkeliamas į 1918–1923 m. revoliucinius judėjimus, kurių varomoji jėga rinkosi ir diskutavo *Herrenhofo* kavinėje, bet ir tampa esmine opozicijos, pasipriešinimo, kritikos atrama. Taip pat ir Michaelis Rössneris teigia, kad „kavinė nuo pat XVIII a. atliko įvairias komunikacines funkcijas: ji buvo (taip pat ir politinio) susirinkimo, netgi sąmokslų vieta...“ (R ö s s n e r 1998, 22). Čia taip pat buvo kovojama ir su cenzūra, beje, labai griežtai policijai prižiūrint, mat visi žinojo, kad *Griensteidlio* kelneris yra policijos cenzūros skyriaus šnipas (daugiau apie tai žr. V e i g l 1991, 12, 14, 36–39).

dinamosios „kavinės literatūros“ bruožus. Šio projekto rezultatas – septynių šimtu puslapių straipsnių rinkinys, iš dalies, beje, publikuojamas ir internete². Knyga pradedama nuo tokio pobūdžio kavinės ištakų, tai yra nuo XIX a. paskutiniajame dešimtmetyje susiformavusios Vienos kavinės, kuri, be ir kitiems kavos namams būdingų bruožų, pasižymėjo išskirtiniais, tik Austrijos karalystėje aptinkamais niuansais: mažesniu nei kitose Vakarų Europos kavinėse triukšmu, leidžiančiu susikaupti ir dirbti, rafinuotu „Aš“ ir „sielos“ kultu, vadinamąja „kaulijimo“ (< vok. ‘der Schnorrer’ – kaulytojas) ir „garbinimo“ (< vok. ‘der Kiebitz’ – įkyrus garbintojas) kultūra, ypatinga literatūrinė eskizo, neretai peraugančio į feljetoną ar reklaminį tekstą, forma bei nuolat spontaniškai realizuojamu kiek isterišku savęs inscenizavimo poreikiu, kuris lėmė ir savitos Vienos kavinės mitologijos atsiradimą, o ši neatsiejama nuo esė, anekdoto žanro, nuo literatūrinei rinkai save pristatančių rašytojų, poetų gestikuliacijos, laikysenos vaidybinio pobūdžio³. Vienos kavinei čia skirti net trys pirmieji straipsniai, iš kurių mums svarbesnis Andrea Portenkirchner rašinys „Die Einsamkeit am ‘Fensterplatz’ zur Welt“. Das literarische Kaffeehaus in Wien 1870–1950“⁴ (< liet. „Vienatvė ‘vietoje prie lango’ į pasaulį. Literatūrinė kavinė Vienoje 1870–1950 metais“), aptariantis XX a. pirmos pusės Vienos kavinės genezę. Ne mažiau vertingas šiai temai skirtas Carinos Trapper magistro darbas *Stätte des Schreibens oder der Inszenierung? Das literarische Kaffeehaus zwischen Sein und Schein* (< liet. *Rašymo ar inscenizacijos vieta? Literatūrinė kavinė tarp būties ir iliuzijos*)⁵, kuriame taip pat trumpai peržvelgiama literatūrinės kavinės istorija, atkreipiant dėmesį į esminį probleminį klausimą, ar tikrai literatams kavinė buvo produkcijos gimimo, rašymo vieta, ar tokio pobūdžio teiginiai tebuvo literatūrinės inscenizacijos, kavinės mito kūrimo dalis.

² Michael Rössner, *Literarische Kaffeehäuser. Kaffeehausliteraten*, [prieiga internete: <http://books.google.de/books?id=yhwCVB86LBkC&pg=PA9&lpg=PA9&dq=Michael+R%C3%B6ssner,+Kaffeehausliteraten&source=bl&ots=ibU2195YqZ&sig=EHXkJzz0t9N1NN78B1rhcUgs9Wg&hl=lt&sa=X&ei=6A6gT_nvF8fetAagibjPAQ&redir_esc=y#v=onepage&q=Michael%20R%C3%B6ssner%2C%20Kaffeehausliteraten&f=false>, žiūrėta 2012-02-22].

³ Jis lėmė ir kabaretinės kultūros atsiradimą, t. y. iš spontaniškos, daugiausia nesąmoningai besireiškiančios teatrinės inscenizacijos diskusijos metu (teatrine rampa tampa kavinės erdvė) išauga kabaretinis vaidinimas, atliekamas scenoje, ieškantis scenos – rampinio pakylėjimo ir sąmoningai apgalvoto atsiribojimo nuo publikos, tad pretenduojančio į meną. Perėjimas iš spontaniškos oratorystės į kabaretinį meną akivaizdus dadaistų performansuose, kuriuose jų poezija buvo ne tiek skaitoma, kiek inscenizuojama.

⁴ Michael Rössner (hrsg. von), *Literarische Kaffeehäuser. Kaffeehausliteraten*, Wien, Köln, Weimar: Böhlau Verlag, 1998, 31–65.

⁵ Carina Trapper, *Stätte des Schreibens oder der Inszenierung? Das literarische Kaffeehaus zwischen Sein und Schein*, [prieiga internete: <http://othes.univie.ac.at/5105/1/2009-05-30_0304158.pdf>, žiūrėta 2012-03-08].

Be minėtų studijų straipsnyje remiamasi Vienos kavinės amžininkų rašiniais⁶ (esė, feljetonais) ir prisiminimais⁷, kuriuose, straipsnio autorės nuomone, ne tik kritškai, kandžiai ar pasirenkant apologetinę leksiką aprašoma literatūrinės kavinės atmosfera, bet ir aptariama jos istorija, sąmoningai suvokiant, kad retrospektyvinė žiūra jokiū būdu negarantuoja pateiktos medžiagos istorinio patikimumo, ji gali būti jau sukurtos mitologijos rezultatas arba yra sąlygojama kiek idealizuojamo, nostalgiško žvilgsnio retorikos⁸.

Moderniosios literatūros forumas *Café Griensteidl*. Savo klasikine, bet tuo pačiu ir ypatinga forma literatūrinė kavinė Vienoje⁹, anot tyrinėtojų, susiformavo paskutiniajame XIX a. dešimtmetyje (Trapper 2009, 9; Rössner 1998, 31 (A. Portenkirchner straipsnis); (Ibid., 13) (įvadinis Rössnerio straipsnis). *Café Griensteidl*, lokalizuota *Palais Dietrichstein*, t. y. Michaelio aikštėje (Michaelerplatz 2, Wien), tampa intelektualų, rašytojų, bohemos atstovų susitikimų vieta. Literatūrinę šerdį čia sudarė Hermanno Bahro ratelis, sutelkęs rašytojų ir poetų bendruomenę ir pavadinęs ją „Jaunosios Vienos“ (< vok. 'Jung Wien') vardu. Jam priklausė tokie rašytojai kaip dendis Richardas Beer-Hoffmannas, daktaras Arthuras Schnitzleris, bohemietais Peteris Altenbergas, žurnalistas Felixas Saltenas ir jau tuo

⁶ Kalba eina apie kavinės literatūrą tekstus, parašytus tarp 1896–1938 m. bei po pertraukos XX a. penktame dešimtmetyje. Tarp svarbiausių autorių, rašiusių tekstus apie kavinę, galima paminėti Friedrichą Torbergą, produktyvų rašytoją, Alfredą Polgarą, feljetono meistrą, Peterį Altenbergą, impresionistinių eskizų poetą, Josephą Rothą, rašytoją, Antoną Kuh, žurnalistą, Karlą Krausą, vieną žymiausių Vienos visuomenės kritikų... Paiešką palengvino dvi puikios tokių tekstų rinktinės: Kurto Jürgeno Heeringo, *Das Wiener Kaffeehaus* (< vok. *Vienos kavinė*), išleista 1993 m., ir 1991 m. publikuota Hanso Veiglio rinktinė *Wiener Kaffeehausliteratur* (< vok. *Vienos kavinės literatūra*).

⁷ Iš prisiminimų žanrui priskiriamų knygų galima išskirti tris pagrindines studijas: Friedricho Torbergo dvitomį *Die Tante Jolesch oder Der Untergang des Abendlandes in Anekdoten. Die Erben der Tante Jolesch* (< liet. *Tetulė Joleš, arba Vakarų Europos saulėlydis anekdotuose. Tetulės Joleš palikuonys*, taipogi Helga'os Malmberg prisiminimų knyga apie Peterį Altenbergą *Widerhall des Herzens. Das Peter Altenberg Buch* (< liet. *Širdies aidas. Peterio Altenbergo knyga*), Stefano Zweigo *Die Welt von Gestern. Erinnerungen eines Europäers* (< liet. *Vakarykštis pasaulis. Europiečio prisiminimai*), memuarai fragmentais spausdinami ir jau minėtose Heeringo, Veiglio rinktinėse. Cituojant iš vokiškų šaltinių versta straipsnio autorės.

⁸ Šis priekaištas turėtų būti taikomas toms knygoms, kurios stokoja būtinės autoironijos ar savikritikos, nes jos idealizuoja Amžių sandūros Vieną kaip „Aukso amžių“ (Stefano Zweigo ir Helgos Malmberg prisiminimai).

⁹ Nors ir sutinkant su oficialia tyrinėtojų nuomone, kad Vienos kavinė neapsiriboja vien sostinės metropoliu, jog šiuo vardu simboliškai įvardijami visi svarbiausi tuometinės daugia- tautės Habsburgų monarchijos Austrijos urbaniniai centrai (Praha, Budapeštas), straipsnyje apsiribojama Viena, kaip reprezentacine literatūrinės kavinės reiškimosi vieta, susiaurinant žvilgsnį iki svarbiausių kavinių Vienos centre, t. y. lokalizuotoje miesto šerdyje, įrėmintoje Ringstrasse'ės.

metu genialiu laikomas poetas Hugo von Hofmannsthalis¹⁰. Be jokios abejonės, definicija „Jaunoji Viena“ skirta ne vidutiniam būrelio amžiui apibūdinti, nes dauguma Bahro ratelio narių, su retomis išimtimis (Hofmannsthaliumi tuo metu buvo vos 17), buvo perkopę 40, bet tam tikrai laikysenai įvardyti¹¹. Anot Stefano Zweigo, *jaunystės* topas ikūnijo viską, kas nauja, kas modernu, kas priešinasi tradicijai, senosioms, iki tol patikimomis laikytomis formoms, čia Zweigas remiasi jau Bahro įvesta opozicine priešstata sena–nauja¹². To meto „jaunoji“ literatūra kovojo su prisitaikymu prie publikos skonio, su kopijavimu, šlovino spontaniškumą, subtilų estetinį skonį (Z w e i g 1976, 45). *Griensteidl*io kavinėje suformuotas „Jaunosios Vienos“ pajėgas veikė kitos srovės, kitos idėjos nei iki tol vyravusią natūralistinę žiūrą. Zweigas kiek perdėdamas idealizuoja *Griensteidl*į kaip erdvę, kurioje ne tik konsoliduojamos naujos idėjos, bet ir kaip vietą, kurioje modernizmas ima rasti, mat egzistuoja tik tai, kas išreiškiamą kalba, kas diskutuojama ir polemizuojama:

Staiga Vienoje atsirado budri jaunosios vokiečių kartos dvasia, Hermanas Bahras, kuris tūžmingai tarsi koks dvasinis peštukas gynė visa, kas kinta, kas dar tik vystosi, jo dėka Vienoje buvo atidaryta secesijos paroda, senosios mokyklos pasipiktinimui atvežusi iš Paryžiaus impresionistų ir pointilistų, o iš Norvegijos Muncho, iš Belgijos Ropso bei įvairių įmanomų ekstremistų darbus, drauge atverdama kelius jų niekintiems pirmtakams Grünewaldui, Greco ir Goya. Staiga atsivėrė naujos perspektyvos, taip per Musogorskio, Debussy, Strausso ir Schönbergo muziką buvo atrasti nauji tonai, nauji ritmai, literatūroje su Zola, Strindbergu ir Hauptmannu įsivyravo realizmas, su Dostojevskiu atėjo slaviškas demonizmas, su Verlaine'o, Rimbaud, Mallarmé pavardėmis buvo susieta iki tol nepažinta rafinuoto lyrinio meno sublimacija. Nietzsche revoliucionavo filosofiją, griežtesnė, laisvesnė architektūra pakeitė klasicistinį dekorą statiniais, besipriešinančiais ornamentui... Staiga buvo sugriauta sena, patogi tvarka, pradėta abejoti visomis iki šiol nekvėstionuotomis estetinio skonio taisyklėmis (Z w e i g 1976, 43).

¹⁰ Apie sensacingą Hofmannsthalio, pasivadinusio Loris slapyvardžiu, atradimą rašo savo knygoje Zweigas, žr. Z w e i g 1976, 45–48.

¹¹ Romane *Barbara arba Nuolankumas* (< vok. *Barbara oder die Frömmigkeit*) Franzo Werfelio pasakotojas ironiškai apibūdina šią laikyseną žodžiais: „Šioje ir kitose šalyse egzistuoja paprotys, pagal kurį kas dešimt metų susiburia keletas viltį teikiančių dvidešimtmečių, besididžiuojančių savo talentu bei rašytinio žodžio išraiškos galimybėmis, apie save teigiančių, esą, jie – tai naujas judėjimas, nauja kryptis, naujas jaunimas, nauja žmonijos karta. <...> Pagrindinis naujo judėjimo turinys glūdi bandant sukritikuoti, padaryti nepatikimą, įtartina ir juokinga tuo metu galiojančią, ką tik apogėjų pasiekusią dvasinę madą. Panašus istorinis įstatymas verčia moteriškų rūbų modeliotojus išmesti savo pačių prieš kelis mėnesius pasiūtus drabužius tam, kad mada nestovėtų vietoje, nuolat judėtų į priekį“ (W e r f e l 1996, 376).

¹² Esė „Senieji ir jaunieji“ (< vok. „Die Alten und die Jungen“) sakoma: „Štai kas priekaištaujama jauniems, tūžmingai dejuojant, kad šie nihilistiškai tarsi kokie barbarai nekeliaklupsčiaudami tradicijai, besipriešindami seniesiems papročiams menų panteone neseka kitokių įstatymu nei savo pačių didybės manija“ (B a h r 1968, 39). „Didybės manija“ čia ironiškai suvokiama ir kaip *Griensteidl* slapyvardis, žr. 14-ą išnašą.

Programiniu tikslu Hermanas Bahras laikė natūralizmo įveiką, kurią jis sutapatinu su literatūros ir kultūros modernizacija, jos išvadavimu iš jau sustabarėjusių formų. Modernizmas jo raštuose buvo laikomas tam tikra prasme kultūros mesianizacija, Apreiškimu, kuris „po siaubingo tamsos amžiaus leis sugrįžti tikram menui“ (B a h r 1968, 35). Natūralizmo, kitaip eksteriorizuojančio, mimetinio žvilgsnio įveika galima, jo nuomone, keičiant pasaulio matymo perspektyvą „iš išorės į vidų“, šią perspektyvą kiek patetiškai ir euforiškai „nervingo meno“ (< vok. ‘Nervenkunst’) pavidalu realizavo „Jaunosios Vienos“ atstovai, neretai sukurdami ir visai naujas literatūrinės formas, tokias kaip lyrinis dramoletas, psichograma ar impresionistinis eskizas, o to savo rašiniuose ir reikalavo Bahras. Kita vertus, reikėtų pažymėti, kad šiuo laikotarpiu, t. y. iki *Griensteidllo* kavinės nugriovimo 1896 m., jos erdvė buvo laikoma ne tik rašymo, bet ir tarpdalykinių diskusijų, literatūrinės biržos vieta. Tiek Hofmannsthalis, tiek Bahras ar Schnitzleris rašė ne kavinėse, o namuose, prie rašymo stalo, tai lėmė ir nemaža, palyginus su kitos fazės kavinės literatų, kūrinių apimtis. Šiam „biurgeriškam“ rašymo būdai priešinosi dauguma kitos fazės literatūrinės kavinės lankytojų, kurių tekstuose, beje, kuriamas kavinės, kaip tobulos rašymo erdvės, mitas. Štai kodėl Altenbergas pabrėžtinai teigė savo „namuose“¹³ neturįs rašomojo stalo. Atkreipdama dėmesį į kuklų Altenbergo kambario apstatymą, Malmberg pamini ir stalą, tačiau jis čia atlieka tik estetinę funkciją – ant jo buvo dedamos japoniškos vazos su lauko gėlėmis. Dar viena maža detalė, t. y. „gili raudono stiklo rašalinė“, padėta ant naktinio staliuko šalia lovos, tarsi patvirtina kitus Altenbergo žodžius, esą namuose jis rašydavęs nebent lovoje, pusiau gulomis (M a l m b e r g 1961, 157).

Griensteidllo, kitaip pirmosios „didybės manijos“¹⁴, fazėje jau parašyta produkcija buvo skaitoma arba kavinėje, arba „salone“, kuriam atstovavo kurio nors mecenato ar rašytojo namai, čia pat diskutuojama, koreguojama, atsižvelgiant į kompetentinga laikomą susirinkusiųjų nuomonę. Tačiau salono tradicija, atkeliavusi iš Romantizmo, vėliau persikėlusį į Biedermeierio ir Realizmo epochas, buvo laiko-

¹³ Altenbergas turėjo kambarėlį blogą vardą turinčiame *Hotel London*, viešbutyje, kuriame kambarius daugiausia nuomodavosi prostitutės ir jų suteneriai. Malmberg su didžiu pasidarygėjimu aprašo anaipol ne estetinę viešbučio atmosferą: „Tikriausiai nerastum nieko labiau neangliško, kaip šitas niūrus, blogai apšviestas holas, numindžioti kilimai, nejaukus, apleistas šveicoriaus kambarėlis, sušildytas nebent draugiško durininko žvilgsnio. Kažkada buvusių raudonų laiptų spalva buvo nusitrynusi, o mažas siauras liftas, atrodė, dirbo dieną naktį. Man buvo tikra mįslė, kaip tokiame purviname mažame viešbutuke virė toks intensyvus gyvenimas. <...> Nors *Hotel London* ir buvo šildomas, tačiau jo koridoriuose tvyrojo siaubingai tvankus, prikėpuotas oras, tarsi langai čia niekuomet nebuvo atverti. Nesąmoningai buvo trokštama, kad šaltas skersvėjis švariai iššluotų koridorius. Ši aplinka man kėlė depresiją“; žr. M a l m b e r g 1961, 154–155).

¹⁴ Pagal žymų to meto *Café Griensteidl* apibūdinimą „Café Größenwahn“ (< liet. ‘Didybės manijos kavinė’). Ta pačia pravarde turėjo teisę vadintis ir kitos žymios to meto literatūrinės kavinės, pirmiausia *Café Herrenhof* Vienoje, vėliau *Romanisches Café* (< liet. ‘Romanų kavinė’) Berlyne. „Didybės manija“ apibūdinama ir kavinės literatui, priskiriančiam save genialių menininkų, išrinktųjų klanui, būdinga laikysena.

ma perdėm biurgeriška, nuobodžiaujančios ir malonių išpūdžių trokštančios, nereiškanti moteriškos publikos interesams¹⁵, populiariajai kultūrai perdėm pataikaujančia „malonaus pašnekesio“ forma¹⁶. *Café Central* fazei taip būdinga autoironiška, satyriška laikysena čia buvo mažiau pageidaujama, jau Krausas prikiša *Griesteidlio* lankytojams „humoro stoka“ (< vok. ‘Mangel an Humor’, Hering 1993, 66)¹⁷.

Zweigas aprašo *Café Griesteidl* kaip „geriausią lavinimosi vietą, atvirą viskam, kas nauja“ (Zweig 1976, 40). Toliau jo prisiminimų knygoje rašoma: „Vienos kavinė buvo ypatingos rūšies institucija, nepalyginama su kitomis kavinėmis. Tai tam tikra prasme demokratinis, kiekvienam už puodelį pigios kavos prieinamas

¹⁵ Eduardo Wengrafo teigimu, saloninė kultūra į vokiškai kalbančias šalis atėjusi iš Prancūzijos, kurioje moterys kartu su savo „riteriais <...> užsiiminėjo neskoningomis kvailystėmis“, bet net ir tokiu pavidalu saloninis pašnekesys Wengrafo straipsnyje vertintinas geriau nei vadinamoji kavinės „kultūra“ Vienoje (*Die Wiener Moderne* 1981, 638). Pats Wengrafas yra kavinės literatūrai nekenčiamas „miesčioniškos“ kultūros puoselėtojas, vienas iš pačių svarbiausių jo argumentų, dėl kurių jis atmeta kavinės kultūrą – joje besisukiojančių literatūrų vengimas dalyvauti visuomeninėje veikloje. Straipsnyje pagrindžiama literatūrinio gyvenimo įtaka visuomenei, jos auklėjimas, lavinimas – *Bildung*. Šios argumentacijos akivaizdoje išvardyti kavinės kultūros segmentai tampa negatyvios kičinės pseudokultūros apibrėžtimis: tai, kad šeimų tėvai ne puoselėja savo santuoką, ne ieško bendravimo, partnerystės su savo antrosiomis pusėmis, bendrumo, o bėga nuo jų į bohemišką, dekadentišką atmosferą, tai, kad skaitomos nebe storos knygos, kurioms nėra laiko, o geriausiu atveju laikraščiai ir žurnalai, ir tai tik straipsnių pavadinimai, t. y. viskas, kas išspausdinta ryškesniu šriftu, didesnėmis raidėmis, jam įrodo kultūros apskritai atrofiją. Kavinė tampa tokios regresijos veidrodžiu, vieta, kurioje laikas iššvaistomas, „užmušamas“ („Kavinės lankytojas teskaito dienraščius ir tik iliustruotus žurnalus. Tačiau ir šios pernešygos nevarginančio skaitymo medžiagos jis ilgai nebegali įveikti. Rimtumas ir išsamumas neklesti kavinės atmosferoje. <...> Nervai pertempti, atminties galia, dėmesys, koncentracijos galia susilpnėja. Kavinės skaitytojas galiausiai ima bodėtis kiekvienu straipsniu, kiekvienu feljetonu, viskuo, kas užima daugiau nei šimtą puslapių. Jis apskritai perstoja skaityti, jis tik „varto“. Išblaškytu žvilgsniu greit peržvelgia laikraščius <...> ir tik tai, kas pabraukta, tik tai, kas išspausdinta didesnėmis ar išretintomis raidėmis dar gali trumpam prikaupti jo dėmesį. Jis neišvengiamai pasmerktas pasipūtumui. Tam, kad būtų pažadintas iš savo nykaus išsiblašymo, jam reikia kažko „sensiškos“, panašiai kaip gyvenimu persisotinusiam pasileidėliui reikia rafinuotų ištvirkimų, kad išvis galėtų patirti susijaudinimą“ (*Die Wiener Moderne* 1981, 641–642). Irene’s Kőwer teigimu, ši laikysena tiesiogiai susijusi su kintančio pasaulio, grėsmingai prabėgančio, visa griaušančio laiko pajauta ir jo taupymo poreikiu (Kőwer 1987, 59–64; žr. taip pat Nagliuvienė 2010, 21–22).

¹⁶ Léono Daudet teigimu, „kavinė – tai laisvos išraiškos ir spontaniško humoro mokykla, o salonas paprastai susiejamas su patriarchalizmo mokykla bei bukaprotiška mada“ (Rosen 1989, 23).

¹⁷ Felixo Salteno prisiminimuose „Aus den Anfaengen“ apie panašaus pobūdžio kritiką rašoma: „Kaip jau buvo minėta, tuo metu mes turėjome priešintis pajuokai, pašaipiai abejonei, bet lygiai taip pat ir piktoms paskatoms, nenorui ir tikram bukaprotiškumui“ (Hering 1993, 57–58).

klubas, kur kiekvienas svečias už šį nedidelį mokestį gali joje valandų valandas sėdėti, diskutuoti, rašyti, žaisti kortomis, priiminėti pašta ir visų pirma kur jis gali disponuoti nesuskaičiuojama galybe laikraščių ir žurnalų“ (Ibid.), tiek vietinių, tiek, beje, atkeliavusių iš užsienio, todėl kavinės lankytojai buvo puikiai informuoti apie svarbiausius pasaulio įvykius, aptarė kultūrinius užsienio ir vietinių laikraščių puslapius. Anot Wolfgango Bunzelio, po 1848 m. cenzūros įstatymo reformos atsiradusi palanki niša žurnalizmui sąlygojo tobulą informacinių priemonių ir kavinių simbiozę, nes įvairius laikraščius ir kultūros mėnraščius prenumeruoti galėjo tik įstaigos, turinčios laikraščių pirkimo licenzijas, kita vertus, jų prenumerata buvo itin brangi, sunkiai įkandama vidutiniam vartotojui, tad su informacija susijusį interesantų srautą kavinėse lėmė tiek istorinės, tiek socialinės priežastys (T r a p p e r 2009, 14). Be laikraščių, informacijos srautus sąlygojo *Griensteinlio* intelektualų finansinės galimybės. Dauguma jų gyveno iš rentos, tad galėjo daug keliauti, lankytis parodose, spektakliuose, koncertuose. Ši gyvenimui ir pasauliui atvira, išpūdžiui ir afektams tarnaujanti laikysena kyla iš tuometinio „gyvenimo jausmo“¹⁸ kultūros, perimtos iš prancūzų simbolistų ir impresionistų. Kosmopolitinė, pasauliui atvira atmosfera reiškiasi ir Bahro raštuose, kuriuose taip pat šlovinamas prancūzų simbolizmas, impresionizmas ir skandinavų literatūra (visų pirma Henrikas Ibsenas bei Augustas Strindbergas), kur griežtai pasisakoma prieš pražūtingą, jo nuomone, dekadansą. Keliaudamas po Prancūziją, kitas Europos šalis, Bahras „atranda“ ir kitus moderniuosius autorius, paveikusius ir kitokią kavinės kultūrą, susietą su *Café Central* vardu. Iš Bahro estetikos *Café Central* nuolatinių lankytojų klubas perima Maurice Meterlinco nuščiuvimo estetiką, Ernsto Macho „neišgelbėjamo Aš“, tuo pačiu ir impresionistinės pasaulio žiūros teoriją ir nebepajėgia atsispirti Joris-Karlo Huysmanso dekadentizmo traukai. *Café Central* erdvėje tvyro bohemos dvasia, dendizmas, įsivyrąja Otto Weiningerio idėjos, skelbiamos gyvenimo reformos teorijos, šlovinama dietos ir higienos, sveiko gyvenimo būdo mada¹⁹. *Griensteinl* griūtis žymi demarkacinę liniją, lemiančią naujų kryptų literatūroje ir mene atsiradimą, ne veltui Krausas rašinyje „Sugriauta literatūra“ (< vok. „Die demolirte Literatur“²⁰) teigė, kad kavinės sugriovimas vienareikšmiškai reiškia ir literatūrinės epochos pabaigą.

¹⁸ Anot Richardo Hamanno, to meto „gyvenimo jausmas“ rėmėsi jusline kultūra, siekiančia patirti kiek galima daugiau išpūdžių, juslinių afektų, ieškančia, Bahro terminais kalbant, „nervinių dirgiklių“. Jai būdingas gyvenimo be rūpesčių propagavimas, taip pat atsiribojimas nuo namų, šeimos, tėvų pasaulio, bet kokios profesijos vengimas, gyvenimo kaip tėkmės, nuolat kintančio pasaulio pajauta, kurią inspiruoja muzika, literatūra, vaizduojamieji menai, teatras. Plačiau apie tai žr. Richard Hamann; Jost Hermand, *Epoche deutscher Kultur von 1870 bis zur Gegenwart: Impressionismus*, Bd. 3, Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuchverlag, 1977.

¹⁹ Plačiau apie tai žr. str. Juldita Nagliuvienė, „Veidas, vardas ir kaukė: identiteto krizė dekadentinėje P. Altenbergo savivokoje“, *Acta humanitarica universitatis Saulensis*: mokslo darbai, t. 8, 222–240.

²⁰ Karl Kraus, „Die demolirte Literatur“, Kurt Jürgen Heering (Hrsg. von), *Das Wiener Kafeehaus*, Frankfurt am Main, Leipzig: Insel Taschenbuch Verlag, 1993, 60–87.

Po *Café Griensiedl* nugriovimo 1898 m. senasis „Didybės manijos kavinės“ branduolys išyra, kad susiformuotų naujas būrelis apie Peterį Altenbergą, kuris pasiūlo visiems rinktis *Café Central*. Apie Altenbergą buriasi Egonas Friedellis, architektas Adolfas Loosas, feljetonistas Alfredas Polgaras, parašęs ir žymiąją „Café Central teoriją“ (< vok. „Theorie des Café Central“). Kitas literatūrinis būrelis susiformuoja apie Karlo Krauso stalą. Negailėstingas visuomenės ir kultūros kritikas Krausas meta didžiulį akmenį ir į *Café Griensiedl* kompaniją, nepagailėdamas nė vieno rašančiojo, kritiškai ir ironiškai pasisakydamas prieš visą abejotinos, kaip jis teigia, literatūrinės vertės, produkciją. Atrodo, kad vienintelis pozityvus dalykas, kurį kritikas įžvelgia *Griensiedl* erdvėje, yra tai, jog šalia įvairialypės spaudos, kurią prenumeravo kavinės savininkai, buvo galima disponuoti ir Mayerio komunikaciniu žodynu, jog čia visada galėjai gauti popieriaus ir rašymo priemonių ir jog išsilavinę, prie nuolatinių kavinės lankytojų poreikių prisitaikę kavinės kelneriai noriai siūlydavosi padėti, taupydami rašančiųjų laiką ir pastangas (H e r i n g 1993, 60). Kitais žodžiais tariant, nors ir buvo suteiktos neribotos galimybės rašymui, literatūrinei veiklai, nuolatinių kavinės lankytojų šia galimybe nebuvo pasinaudota, nes, kaip išryškėja iš minėto straipsnio, nė vienas iš jų nebuvo tinkamas šventam literatūriniam darbui, rašymą paaukojo dėl retorinės pozos, išorinio afekto, manierinės laikysenos ir svaigulio (pažodžiui, ‘Possierter Morphinismus’ – Ibid., 81), reprezentavusio save ir dendišku arba keistu, kiek groteskišku aprangos stiliumi²¹. Be jokios abejonės, Krauso rašinys „Die demolirte Literatur“ yra įdomus ne tik kaip istorinis dokumentas, iš arčiau pažvelgiantis į *Café Griensiedl* literatūrinės produkcijos užkulius, bet ir kaip kavinės literatūrai tipiškos laikysenos – arogantiško atsiribojimo, kandžios ironijos, besąlyginės opozicijos, linkusios perdėti, apraiška, tad į minėtą kritiką, išsakomą Krauso esė, taip pat reikėtų žiūrėti atsargiai, per tam tikrą kritišką atstumą.

Jau pirmieji sakiniai, formaliai išreiškiantys apgailėstavimą, kad *Café Griensiedl* nugriauta²², yra piktdžiugiškai ironiški, nes iš straipsnio paaiškėja, jog senosios literatūrinės epochos, reprezentuojamos Bahro stalu, griūtis gali reikšti tik literatūros atgimimą²³. Net neminint konkrečių pavardžių už kiekvienos Krauso apta-

²¹ „Menininkais vadinasi tie, kuriuos tuoj pat galima atpažinti ir kurie, net jeigu jie nuogi, vaikšto iššaukiančiai apsirėdę. Kiekviena veido išraiška – arabeska, kiekvienas kvėptelėjimas – instrumentuotas, kiekviena barzda – tarsi kalbėjimo maniera. Visa tai yra būtina, nes kitaip nykiuose langų ertmėse tvyrotų vien tik siaubas“, teigiama kitame rašinyje „Der Löwenkopf oder Die Gefahren der Technik“ (< liet. „Liūto galva, arba Technikos pavojai“), [prieiga internete: <www.texlog.de/39126.html>, žiūrėta 2012-19-12]. Apie kavinės literatūrą „rašymo impotenciją“ trumpai žr. N a g l i u v i e n ė 2010, 25–26.

²² „Mūsų literatūra žvelgia egzodo periodui į akis. Poetinės produkcijos gija bus negailėstingai perkirpta“ (H e r i n g 1993, 60).

²³ Paskutinis sakinyš šią mintį patvirtina ir tokiu būdu visą rašinį įrėmina: „Ruošiamasi didžiajam egzodui. Griovimo darbai drebbina langų stiklą – atėjo laikas. Greitai supakuojamos visos literatūrinės priemonės: talento stoka, per anksti pripažintas proto brandumas, pozos, didybės manija, priemiesčio mergelė, kaklaryšis, manieringumas, klaidingi datyvai, monokliai ir paslaptingi nervai – viskas turi keliauti kartu. Lūkuriojantys poetai išvedami

riamos būrelio „kaukės“ atpažįstama konkreti asmenybė. Bahrui, „narsiajam naujų sensacijų ieškotojui iš Linzo“ (Ibid., 63), ir visai „Jaunosios Vienos“ kompanijai prikišamas „gyvenimo stygius“, sensacijų, nervingų išpūdžių vaikymasis, kūrinuose aprašomų situacijų nenatūralumas, psichologinis neautentiškumas ir, žinoma, liguistas svaigulio poreikis – absentas ir morfinas turėjo paaštrinti pojūčius, sustiprinti išpūdžio paveikumą, „impresionabilumą“ (Altenbergas). Čia išjuokiamas Bahro pseudointelektualumas, sugebėjimas, kaip teigia Krausas, apie literatūros kūrinis ir teatro pastatymus kalbėti ne teisiogiai su jais susipažįstant, bet naudojantis įvairiomis kitų parašytomis teatro recenzijomis, afišomis, rašteliais ir reklaminiais leidiniais, taigi, menkaverte ir mažai patikima informacine medžiaga, kuria nuolatiniai kavinės lankytojai disponavo arba per spaudą, arba per kavinėje inicijuojamas diskusijas²⁴. Avantiūristinis tokio simuliuojamo intelektualizmo charakteris, būdingas, beje, ne vien konkrečiai Bahrui, bet ir kitiems garsiems kavinės literatams²⁵, labiausiai, anot Krauso, atsiskleidžia Bahro rašiniuose apie vaizduojamąjį meną. „Lyderis praplėtė savo akiratį tokiais horizontais, kad visi staiga susirūpino, jog šis galiausiai imsis spalvų teorijos ir optikos“ (Ibid., 67), sarkastiškai pastebi „Vienos rykšte“ tituluojamas Krausas. Tad Bahras kritikuojamas ir už savo universalią stiliistiką, *a la Goethe*, o jo kalbėjimo maniera, esą, kopijuoja atrasti jaunieji menininkai, „kurie iš tikro literatūrai ir nepriklausė, tačiau klausėsi diskusijų ir galėjo replikuoti, kol galiausiai imdavo jaustis tikri Eckermannai“ (Ibid.). Be Bahro, piktinasi Krausas, „kai kurie jauni absoliučiai netaalentingi jaunuoliai seniai būtų vertai nugrimzdę užmarštin“ (Ibid.). *Griensteidlis* aprašomas kaip literatūrinio diletantizmo oazė, kur kiekvienas ten atsitiktinai užklydęs – Krausas vartoja žodį „pasiklydęs“ (< vok. ‘verirrt’, Ibid., 68) – jaunuolis Bahro pradėdamas šlovinti kaip genialus poetas, būtent tai ši ir paskatina rašyti, ko jis iki tol, anot kritiko, niekada nebūtų išdrįšęs daryti. Apskritai *Griensteidlis* kritikuojama kaip terpė, kurioje daugiau buvo tuščiai diskutuojama, nei kuriama: „Per tokią gausybę įvairių kavinės posėdžių, kurių metu buvo svarstoma dėl galutinės termino „menininkas“ formuluotės, taip niekas iš šių rašytojų ir neperėjo prie produkcijos. Kol nebuvo priimta bendra nuomonė apie šią definiciją, nė vienas nenorėjo ryžtis pereiti prie rašymo, o kai kurie nuolatiniai lankytojai jau seniai buvo įgiję vardą, jo nė neišgarsinę savo kūriniais. *Griensteidlis* yra tokių žmonių susirinkimo vieta, kurie ištaško savo gabumus, tad nereikia stebėtis dėl neproduktyvumo talentų, taip gausiai sėdinčių prie vieno kavinės stalo, kad net trukdo vienas kitam pasireikšti“ (Ibid., 71).

Café Central fazėje (įkurta kavinė 1876 metais, 1896–1918) keičiasi ir literatūrinės kavinės kontingentas. Tapper mini tokias pavardes kaip Franzas Werfelis,

lauk. Ištraukti iš akligatvio, slepiasi jie nuo dienos šviesos, kuri juos akina, nuo gyvenimo, kurio pilnatvė ilgainiui juos ims slėgti. Prieš šią šviesą jų monokliai tėra juodas šydas; gyvenimas sulaužys afekto lazda... / Kurlink irkluoja mūsų jaunoji literatūra? Ir koks yra jų ateities *Griensteidlis*?“ (H e r i n g 1993, 86–87).

²⁴ Taip pat žinomi ir anekdotai, teigiantys, kad Bahras teatrų lankymą ir kūrinių skaitymą patikėdavo savo mokiniams. Grįžę jie trumpai perpasakodavo, ką matė, iš to ir gimdavęs, esą, ne vienas Bahro kritinis straipsnis.

²⁵ Žr., pvz., M a l m b e r g 1961, 173–174.

Leo Perutzas, Robertas Musilis, Stefanas Zweigas, Franzas Blei'us, Milanas Dumbrovicus, Antonas Kuh, Alfredas Polgaras ir Egonas Friedelis, kuris pasitraukia iš kavinės veiklos tuojau po Altenbergo mirties 1919 m. (T a p p e r 2009, 18–19). Dauguma iš jų vėliau persikelia į *Herrenhofą*. Čia renkasi kiek įvairesnė publika, t. y. ne tik politikai, bankininkai ir literatai, bet ir tapytojai, artistai, architektai, filosofai, dažnas svečias čia ir Sigmundas Freudas, tad prasideda ir psichoanalizės era, tiesa, įsitvirtinanti ne „psichologiniu“ *Café Central*, bet vėlesniu, *Herrenhofo* (1917–1923), periodu. Šis interdisciplininis laukas, be jokios abejonės, veikė ir to meto literatūrą. Čia susiformuoja ir literatūros kryptis, vėliau gavusi „kavinės literatūros“ apibrėžimą. Šiai definicijai kategoriškai priešinosi, beje, dauguma kavinės literatų, kadangi apibrėžimas reiškė menkavertės, trumpai išliekančios, žurnalizmui duoklę atiduodančios „savalaikės“ (< vok. „zeitgemäss“) literatūros apibūdinimą²⁶.

Skirtingai nei *Griestiedlio* literatai, *Café Central* lankytojai tikrai atstovavo „jaunai“ kartai. Daugelis iš jų buvo nutraukę visus ryšius su savo biurgeriškomis šaknimis, su savo šeimomis, atsisakę visų pretenzijų į palikimą ir atsidavę vien literatūriniam darbui²⁷. Kadangi tik iš literatūrinės kūrybos uždirbti buvo beveik neįmanoma, kavinės literatai kūrė trumpus atsiliepimus, recenzijas, esė, taip pat impresionistinius vaizdelius, eskizus, feljetonus ir spausdino juos dažniausiai savo pačių leidžiamuose laikraščiuose, dienraščiuose, kultūros mėnraščiuose, kurie dėl menko mecenatų palaikymo dažniausiai buvo priversti užsidaryti. Svarbiausi dienraščiai, kuriuose Vienos literatai spausdino savo esė ir taip ištobulino feljetono žanrą, anot Portenkirchner, buvo *Wiener Zeitung*, *Die neue Freie Presse*, *Der Neue Wiener Tagblatt* (R ö s s n e r 1998, 36). Krausas straiptisnius daugiausia spausdino savo paties redaguojamame ir leidžiamame *Fackele*.

Tarp buvusių *Griestiedlio* literatų ir *Café Central* lankytojų vyravo įtempti santykiai. Jie iš esmės atspindėjo skirtingą požiūrį į literatūrinį darbą, taip pat ir į

²⁶ Rössneris teigia, kad ir Prancūzijoje pernelyg dažnas autoriaus lankymasis kavinėje galėjo jam kainuoti Prancūzų meno akademijos kėdę. „Kavinės literatas“, anot Rössnerio, buvo nevertas priklausyti „nemirtingųjų ratui“ (R ö s s n e r 1998, 16). Rašinyje „Meine Kaffehäuser“ (< liet. „Mano kavinės“) nuo tokių kaltinimų gindamasis Heimito von Dodereris teigia: „Kavinės literatas yra keiksmažodis tų, kurie tik sau priskiria pakylėto dvasingumo aureolę ir tik sau suteikia vietos po saule“, ir tuojau priduria: „Tačiau jiems norėčiau pasakyti, kad daugiau kaip prieš šimtą metų lygiai toks pat ‘dvasiškai pakylėtas’, dėl kurio vietos po saule mes nė neabejojame, beveik kasdien lankėsi kavinėje. Ir pakeitęs savo gyvenamąją vietą, siūsdavo visų pirma kapelmeisterį Schindlerį, kad šis jam surastų kur nors šalia geriausią kavinę. L. V. B. (tikriausiai vien šio asmens inicialų pakanka) buvo, be jokios abejonės, ‘dvasiškai pakylėtas’, bet ir jis lankėsi kavinėse, nes šis mielas antžmogis domėjosi politika ir norėjo perskaityti visus laikraščius, kurių kaip ir šiandien galėjai atrasti tik kavinėse, o tuomet jų ten buvo visa galybė“ (V e i g l 1991, 299). Apie „laikui adekvačią“, vadinasi, ir laikiną, neišliekančią kavinės literatūrą rašė ir Thomas Mannas esė, skirtoje Altenbergui (B a r k e r 1995, 298–299). Žr. taip pat N a g l i u v i e n ė 2010, 32–33.

²⁷ Apie šią elgseną reprezentuojantį Altenbergo gyvenimą žr. N a g l i u v i e n ė 2009, 213–214.

kavinę, kaip į „rašymo vietą“. Ypač tarp Arthuro Schnitzlerio ir jaunosios *Café Central* lankytojų kartos susiformavo neapykantos laukas²⁸, kuris, beje, buvo itin produktyvus, nes sąlygojo diskusinio estetinio forumo apie literatūrinius žanrus bei literatūros estetiką atsiradimą. Apie šią diskusinę, opozicinę atmosferą užsimena ir Dodereris: „Mes sunkiai supratome vienas kitą. / Bet tai, kad mes vienas kitą blogai supratome, buvo svarbu. Tai pasitarnavo diskusijoms. Tie, kurie mūsų nesupranta, yra mūsų geriausi mokytojai: jie mus verčia suvokti, kas mes esame. / Štai kodėl mes iki kelių įstrigę kavinėse“ (Veigl 1991, 300). Schnitzleris prikišo kavinės literatams, esą, šie neturi fantazijos, nors pats savo laiku buvo priskiriamas „kavinės literatams“. Be to, Schnitzleriui nepatiko žurnalistinis tokios literatūros pobūdis, savo maksimalią išraišką įgaunantis, anot jo, Alfredo Polgaro rašiniuose. Negalėjo Schnitzleris pakęsti ir Krauso, antipatija, beje, buvo abipusė. Žurnalistikos terorą, impotenciją sukurti didesnius klasikinius kūrinius – dramą, romaną, didesnės apimties novelę, kurioje būtų ir pasakojama, o ne vien „jaučiama“ – Schnitzleris priskiria visai *Central* epochai²⁹. Kavinės literatai atsilygina tuo pačiu. Karlas Krausas „Sugriautoje literatūroje“ niekinamai vadina Schnitzlerį autoriumi, kuris „Provincijos mergeleį įvesdino į Pilies Teatro (< vok. ‘Burgtheater’) repertuarą“ (Heering 1993, 72), jam prikišamas menkas psichologijos išmanymas, pigių triukų paieška ir paviršutiniškumas (!), mirties, ne gyvenimo, estetika, puoselėjama jo kūriniuose. Polgaras priekaištauja Schnitzleriui, esą šio „Ratelis“ („Der Reigen“) yra ne meno kūrinys, bet abejotinos estetiškos vertės pjesė, kurios vienintelis tikslas – „poveikis genitalijoms“, tikintis komercinės sėkmės (Polgar 1984, 26). Tačiau labiausiai kavinės literatus nervino Schnitzlerio ir pa-

²⁸ „Kavinės literatai“ tampa dviejų Schnitzlerio kūrinių tema. Schnitzlerio drama *Žodis* (< vok. *Das Wort*) vaizduoja Vienos keistuolį, trubadūrą Anastasijų Treuenhofą, šminrinėjantį Vienos gatvėmis su savo „nepakenčiamais“ mokiniais Gleissneriu ir Rappu. Portenkirchner teigimu, Anastasijaus prototipas yra, be abejonės, Altenbergas, o jo mokiniai sukurti remiantis Polgaro ir Grossmanno portretais (Rössner 1998, 40). Autoriaus neapykanta šiems charakteriams akivaizdi. O štai romane *Kelias laisvėn* (< vok. *Der Weg ins Freie*) Rappas jau įgauna Karlo Krauso bruožų. Pacituosiu visą į Veiglio rinktinę įtrauktą romano fragmentą: „Michelio bažnyčios bokšto laikrodis mušė devynias, kai Georgas priartėjo prie kavinės. Prie vieno lango, kuris nebuvo užtrauktas užuolaida, matė jis sėdintį kritiką Rappą, priešais jį ant stalo krūva laikraščių. Jis nusiėmė nuo nosies pensnė, nuvalė ją, ir paprastai toks klastingai-protingas išblyškęs veidas abejingomis akimis dabar atrodė tarsi miręs. Priešais jį, mosuojantis tarsi tuštumą matuojančiais gestais, sėdėjo poetas Gleissneris, švytintis savo netikra elegancija, pasipuošęs siaubingu juodu kaklaraiščiu, kurio viduryje spindėjo raudonas akmuo. Negalėdamas girdėti jų balsų, tik matydamas judančias jų lūpas ir klaidžiojančius žvilgsnius, Georgas sunkiai galėjo suprasti, kaip šie galėjo ištvirti sėdėti vienas priešais kitą bent penkiolika minučių, taip vienas kito neapkęsdami. Staiga jis pajuto, kad būtent tokioje atmosferoje ir pulsavo visas šio ratelio gyvenimas, tik kartais išvaduojamas dvasios žybsnių ir savęs pažinimo akimirkų. Ką jis turėjo bendra su šiais žmonėmis? Jį staiga apėmė kažkas panašaus į siaubą, jis apsigrėžė ir nusprendė eiti ne į kavinę, o į klubą, kuriame jau keletą mėnesių nebuvo“ (Veigl 1991, 107).

²⁹ Apie šią diskusiją tarp Altenbergo ir Schnitzlerio rašyta jau anksčiau, plačiau žr. Nagliuvienė 2010, 19–39.

našių į jį rašytojų gyvenimo stilius, kuris buvo traktuojamas kaip išdavystė menui ir mūzai. Schnitzleris turėjo šeimą, namus, vertėsi gydytojo praktika, tad gyveno visavertį piliečio gyvenimą, garantuojantį jam ir pragyvenimą. Felixas Saltenas apie *Griensteidl*io literatus rašo: „Visi šie žmonės galėjo gyventi turtingi ir be rūpesčių, galėjo sau leisti keliones į Veneciją, į Paryžių, o vasarą poilsiauti Salzkammergute“ (H e e r i n g 1993, 55). O „centralistai“ pabrėžtinai gyveno boheminiį gyvenimo būdą. Torbergas prisiminimuose rašo, kad tikras kavinės literatas buvo „vargšas ir laimingas. Užsidirbti pragyvenimui jam reikė vos ne keiksmazodį“ (T o r b e r g 2008, 328), nes priklausymas pinigų, nuolatinės profesijos, šeimos pasauliui jį devalvuoja iki biurgerio statuso, o *biurgerio* pasaulėjauta nesuderinama su *poeto* mentaliniu pasauliu.

Central kavinės literatai propagavo individualų, ne universitetinį, „išsilavinimą“, kuris esąs miesčioniškos, tradicinės kultūros atspindys, nors dauguma universitetus buvo baigę, propagavo aristokratinį, individualų anarchizmą, neigiantį bet koki prisirišimą (prie namų, artimųjų, mylimosios), į pirmą planą iškeliantį absoliučios laisvės principą, dendizmą ir atsidavimą nuolat kintančiam gyvenimo srautui.

Šie gyvenimo principai vardijami ir savotišku centralistų „manifestu“ tapusiame Polgaro rašinyje „Café Central teorija“ (< vok. „Theorie des Café Central“), kuris pradedamas literatūrologų taip mėgstamu cituoti sakiniu: „Café Central nėra kavinė, kaip kitos, tai pasaulėžiūra, ir būtent tokia, kurios vidinė esmė – nematyti pasaulio. Ir ką jau čia pamatysi?“ Pažinimo skepsis, pasaulio kaip chaotiškos, iš elementų susidedančios substancijos traktuotė nulemta Ernsto Macho koncepcijos, teigiančios, jog Aš kaip visumos, kaip Savasties tiesiog nėra, o ir pasaulio kaip vienio apimti neįmanoma. Štai kodėl Polgaro esė skaido patiriantįjį Aš į „daleles“, kurios viena kitai prieštaraudamos sukuria tai, ką Polgaras pavadina „centralisto psichologija“: Kavinė, anot jo, tai „ligoninės priimamasis draskomiems vidinių prieštaravimų (< vok. ‘Rettungsstation für Zerrissene’), kurie čia praleidžia savo gyvenimo dienas ieškodami savęs, bėgdami nuo savęs, savo bėgančią Aš dalį slėpdami už laikraščių, nuobodulį keliančių pokalbių ir lošimo kortomis“ (P o l g a r 1984, 255). Atsižvelgdamas į Macho koncepciją, esą Aš yra reliatyvus kompleksas, susidedantis iš prisiminimų, įspūdžių, jausmų, o išorinis, Aš patiriamas pasaulis sudaro reliatyvius spalvų, tonų, kvapų derinius, Polgaras teigia: „Nerasite nė vieno centralisto, kuriame nepersišviestų šiek tiek Central spalvos, mišinys iš pelenų pilkumo ir ultra <...> žalios“ arba „Jeigu visus anekdotus, kurie pasakojami apie šią kavinę, sugrūstum grūstuvėje, po to subertum į kolbą ir ją palengva išgarintum, išeitų drumstos, vaivorykštės spalvomis švytinčios, amoniaku kvepiančios dujos – vadinamasis Café Central oras“ (Ibid., 254). Ši gana abstrakti, tačiau poetiška metafora nieko nebesakytų šiuolaikiniam suvokėjui, jeigu ne paties Polgaro impresionistinės *Central* atmosferos traktuotės komentaras: „Jis [oras – J. N.] sąlygoja šios erdvės dvasinį klimatą, kuriame veši tik turintys gyvenimo negalią, o gyvenimo negalė yra itin puoselėjama. Bejėgiškumas čia išvysto savo ypatingas galias, nevaisingumo vaisiai bręsta, o neturtas augina procentus“ (Ibid.).

Herrenhofs (1918–1960) įsikūrimo prielaidos. Viena esminių literatūrinės kavinės gyvavimo sąlygų – tiek diskusiniam forumui, tiek kūrybai, rašymui palanki

atmosfera. Kavinei tapus visuotiniu traukos centru, diskusijos virsdavo triukšmu, teatriniu vaidinimu, kuriame kiekvienas stengdavosi perrekti kitą, o poetinė laikysena atrofudavosi iki „avantiūristinės“ pozos, ne atveriančios, o paslepiančios, kaip teigia Bertoldas Viertelis, dalykų esmę. Aiškindamas, kodėl nusprendęs pasitraukti iš *Café Central*, Viertelis rašo: „Kavinėje – tik knibždėlynas, gyvenimas, teatras. Kavinėje nerasi nei dvasios, nei nuotaikos, nei žinių. Ten karaliauja jo didenybė splinas. <...> Kavinė – impotentiškų skurdžių prieglobstis. Čia niekas nieko nesiima pakeisti, bet kiekvienas tik šneka“ (H e r i n g 1993, 148). Dėl panašios priežasties šios kavinės vengė ir Krausas. Torbergas ir Rothas, nors ir lankydavosi *Café Central*, tačiau „dirbdavo“ kitose kavinėse, kuriose būdavo mažiau triukšmo.

Isteriško triukšmo suintensyvėjimas kavinėse ir už jos ribų fiksuojamas literatūriniuose šaltiniuose, kuriuose aprašoma sudėtinga prieškario (Karlo Krauso drama *Paskutinės žmonijos dienos* (< vok. *Die letzten Tage der Menschheit*) ar paskutinių karo dienų, pokario (Franzas Werfelis, *Barbara, arba Nuolankumas*) politinė situacija. Dauguma kavinės literatūrai konstatuodavo keistą išsikvėpimą, dvasinių bejėgiškumą, panirimą į mieguistą svaigulį. Antonas Kuh 1916 m. išspausdintoje esė „Literatūrinės kavinės laiko dvasia“ (< vok. ‘Zeitgeist im Literatur-Café’) *Café Central* atmosferą redukuoja iki vegetuojančio, familiaraus, niekiui ir žiovuliui atsiduodančio žaidimo kortomis, apgailestaudamas: „Kur anksčiau net pokšėjo nuo vienas šalia kito įsitaivusių intelektualų karščio, šiandien atvėsinta nuolankumo ir ledinės kantrybės; kur anksčiau negalėjai suprasti savo paties balso per visuotinį išpuikusiujų, biliardo kamuolių ir stiklinių triukšmą, dabar galima pajusti iškalbingą tylėjimą, išgirsti kiekvieną ironišką kelnerio pastabą, nors jis nestokoja takto kalbėti dar tyliau nei įprastai <...>“ (K u h 1985, 9). Intelektualaus įkarščio, aistros stygius, anot Kuh, paverčia literatūrinę kavinę paprasta biurgerių užveiga.

Pirmojo pasaulinio karo metais dauguma kavinės lankytojų buvo demobilizuoti, tad literatūrinė veikla buvo pristabdyta: „Visi kažko siekiantys, nežinomi, dinamiškieji yra dingę. Todėl literatūrinė kavinė ir neteko savo variklio, savo atramos“ (Ibid., 10). Tiek prieškarinė atmosfera, tiek karo metų dvasinis klimatas atspindėjo *Café Central* intelektualų laikyseną, kurią kavinės literatas taikliai apibūdino kitame rašinyje „*Central* ir *Herrenhof*“, aiškindamasis priežastis, kodėl po karo pažangūs, revoliucingai nusiteikę menininkai ir intelektualai ėmė rinktis ne *Centralyje*, o *Herrenhofo* kavinėje (K u h 1981, 20–26). Anot jo, *Café Central* tampa seniena, įsteigta apie devyniasdešimtuosius praeito šimtmečio metus, ji atspindėjo impresionistinę pasaulėžiūrą, propaguojamą Hermano Bahro. Ten vyravusią literatūrinę atmosferą Kuh pavadina „atskalūnišku žurnalizmu“ (< vok. ‘abtrünniger Journalismus’), o ir po karo ten besirenkančius literatus vienur mirusiųjų karalystės šešėliais³⁰ (K u h 1985, 9), kitur pensininkais ir mumijomis (K u h 1981, 20): „Jų apaštalai prisiėmė romią laikyseną, jautė vienietišškai šopenhaue-

³⁰ Šią metaforą vėliau raiškiai išplės Werfelis romano *Barbara...* skyriuje „Šešėlinė karalystė“ (< vok. ‘Schattenreich’), pindamas kavinės pasaulio vaizdinių tinklą, aliuizijomis susietą su *Odisejo* vienuoliktosios giesmės topika (plačiau apie tai žr. str. Wendelin Schmidt-Dengler. „Inselwelten. Zum Caféhaus in der österreichischen Literatur des 20. Jahrhunderts“; R ö s s n e r 1999, 67–69).

rišką kartėlį, paveldėtą iš Otto Weiningerio, jaunuolio su skausmingu senio veidu [kitur apie jį sakoma – „Jų filosofas buvo mažas, trumparegis pienburnis su šūvio randu smilkinyje“ – Ibid., 22]. <...> Jų gestas buvo tik per atsitiktinumą nepavykusi savižudybė, jų kūryba apsiribojo recenzija. / Čia dvokė pelėšiais ir kapų velėna <...>“ (Ibid., 21–22).

Herrenhofo kavinė neatsitiktinai buvo įsteigta 1918-aisiais. Jos lankytojai atspindėjo paradoksali mirštančios Habsburgų monarchijos ir revoliucinių pokyčių ilgesį. Klientų, nuolatinių lankytojų aptarnavimas, tokiai kavinei tipiška vidaus architektūra, ištikima visoms literatūrinės Vienos kavinės tradicijoms, suteikė iliuzinį aristokratinės kultūros tęstinumo pojūtį, leidžiantį kiekvienam kavinės lankytojui pasijusti tikru ponu, palaikanti iliuziją, kad griūvantis monarchijos pasaulis už kavinės sienų vis dar puoselėjamas, sudėtinga visuomenės sluoksnių hierarchijos sistema vis dar galioja.

Anot Kuh, *Herrenhofo* atmosfera emancipavosi nuo blogo, secesionistiško *Central* bohemiškos kvapo, jį esą išblaškė „audra iš Prahos“ (Ibid., 25), mat žlugus monarchijai, Prahos vokiškai kalbantys intelektualai emigravo į Vieną ir ėmė rinktis *Herrenhofo* kavinėje. Vienos uždaramą keičia europietiškas, „balkaniškas“ atvirumas – aktyvizmas, komunizmas, anarchizmas. Weiningerio psichologijos vieton stoja Freudų psichoanalizė, absenti ir morfijū keičia kokainas, „Altenbergą užgožia Kierkegaardas, laikraštį pakeičia žurnalas“ (Ibid.). Čia reziduoja Ernstas Polakas, „Werfelio, Franzo Kafkos, Kornfeldo pribuvėjas“ (Ibid., 26), Milano Dubrovičiaus vadinamas „*Herrenhofo* dvasios personifikacija“ (Hering 1993, 233). Tuo metu jis buvo vedęs Mileną Jesenską, Kafkos mylimąją ir laišku partnerę, labai mažai rašė, tačiau buvo itin puikus retorikas, literatūros kritikas, intelektualas, turėjo nepaaiškinamą galią moterims. Apskritai visa *Herrenhofo* atmosfera pasižymėjo nežabotu seksualiniu laisvumu, kurį propagavo nuo Freudų mokyklos atskilusio psichoanalitiko Otto Grosso pasekėjai, buvo atvira ne tik vyrams, bet ir moterims. Ginos Kaus, Emilio Szittyta, Milano Dubrovičiaus prisiminimuose apie *Herrenhofą* minimos šios garsios *Herrenhofo* kavinėje besirenkančių ir ten reziduojančių literatų pavardės: Franzas Werfelis, Robertas Musilis, Hermannas Brochas, Erwinas Kischas, Friedrichas Torbergas, Antonas Kuh, Josephas Rothas...

Milanas Dubrovičius „Literatų kavinės diagnozėje“ (< vok. „Die Diagnose des Literatencafés“, Hering 1993, 197–210) teigia, kad Pirmasis pasaulinis karas sugriovė senąjį, patikimu laikytą pasaulį, sukūrė vertybinį vakuumą ir išstūmė intelektualų bendruomenę į būseną, prilygstančią kybojimui pasaulio užribyje. Vertybių nuvertėjimas, orientacijos ir motyvacijos stygius visus gynė kavinėn, kuri bent trumpam teikė iliuzinį prieglobsčio pojūtį, jausmą, kad įžengiant pro be paliovos besisukančias kavinės duris „patenkama į slapčiausias dvasios gelmes“ (Ibid., 208), kad čia galima atrasti atsakymus į visus iškylančius būties ir egzistencinius klausimus. Diskusijos, pokalbiai apie meną, literatūrą, politiką, naujausius mokslo ir technikos pasiekimus atliko terapijos funkciją, suteikė trumpalaikio patitenkinimo jausmą. Tačiau priežastys, subūrusios intelektualus į kavinę, tapo taip pat ir literatūrinės kavinės žlugimo priežastimis. Siekdami išvengti jau Georgo

Simmelio aptarto didmiesčio žmogaus – miesčionio – pasipūtimo (< vok. 'Blasiert-heit'), niveliuojančio daiktus iki abstrakčios piniginės vertės ir prasilenkiančio su esminėmis objektyvaus pasaulio patirtimis (S i m m e l 1995, 121–122), privilegijuodami sielos, dvasios gyvenimą, kavinės intelektualai ir menininkai pakliuvo į kitokio pasipūtimo spąstus: „mieliau buvo diskutuojama apie realybei tolimas mąstymo sritis, nuklysta į abstrakcijas bei spekuliacijas“, abstrakčiai postringaujama apie revoliuciją kažkur Rusijoje, sako Dumbrovicus, o ne apie pavojingą aktualią politinę Austrijos padėtį prieš karą ir po jo, kuri, atseit, buvo neverta diskusijos (H e e r i n g 1993, 201). Patologiškai neigiama Austrijos monarchijos žlugimo ir skilimo realybė, desperatiškai laikomasi Austrijos vienybės idėjos, guodžiantis mintimi, esą „Austrija – tai ne geografinis terminas, o sielos būseną“ (Ibid.). Kitais žodžiais tariant, kavinės erdvėje buvo išlaikomos iliuzijos ir paneigiama realybė, tikras pavojus nebuvo atpažintas, o mąstymas blokuojamas idealistinių vaizdinių. Impotencija suvokti visą realios padėties rimtumą, istorinio žvilgsnio stoka, santykio su aktualia dabartimi nebuvimas ir perdėta arogancija masių žmogaus atžvilgiu sąlygojo vidinį literatūrinės kavinės bankrotą. 1933 m. į Austriją emigravęs ir *Café de l'Europe* nuolatinis lankytoju tapęs Bertas Brechtas pastebi, kad Vienos kavinėje galima aptikti sancaupą žmonių, „disponuojančių įvairiomis pažiūromis“, tačiau šios pažiūros neatlieka jokios visuomeninės funkcijos, jos nepanaudojamos problemoms įveikti, tik kolekcionuojamos tarsi kokie pašto ženklai (V e i g l 1991, 284), todėl ir apsisprendžia palikti Vieną, pranašaudamas jos artimą žūtį.

1938 m. Hitlerio armijai užėmus Austriją, visoms Vienos maitinimo įstaigoms buvo paskelbtas draudimas ten lankytis žydams. Kadangi dauguma kavinės literatų buvo žydai, visi jie buvo arba priversti emigruoti, arba buvo persekiojami ir nužudyti, o su jais buvo prarasta ir literatūrinės kavinės dvasia. Po karo buvo bandyta atgaivinti diskusinę *Herrenhofo* atmosferą, Torbergas bandė suvienyti grįžusius literatus ir net įsteigė nuolatinį savo vardo stalelį. Tačiau Torbergo ratelis susidarė vos iš trijų asmenų, tarp kurių nuolat kildavo nesutarimų, todėl literatūrinis forumas nutrūko (T r a p p e r 2009, 21). Hilde Spiel savo prisiminimuose akcentuoja, kad literatūrinės kavinės atgaivinimas pokario metais tradicinėmis sąlygomis buvo neįmanomas (Hilde Spiel, „Heimkehr ins Herrenhof“; H e e r i n g 1993, 243–246). Egzodo, nuolatinų pažeminimų, mirties baimės trauminė patirtis mentališkai nebepriima tradicinės XX a. antro ir trečio dešimtmečio literatūrinės kavinės ritualų, kurių ištikimai laikosi kelneris Hnatekas. Šie ritualai atrodo mumifikavęsi, jie nefunkcionuoja nuolatinų klientų stokojančioje, tuščioje *Herrenhofo* aplinkoje. O ir kelneris Hnatekas, antrame dešimtmetyje garsėjęs itin subtilia, korektiška laikysena, yra sulinkęs nuo kaltės naštos. Tai austro, anemiškai išgyvenusio Trečiojo Reicho sąlygomis ir pasyviai stebėjusio tautų ir žmonijos žūtį, kaltę, galiausiai kaltę kelnerio, vienodai pagarbiai aptarnavusio nacį kaip prieš tai nuolatinį lankytoją – intelektualą – pacifistą, nacizmo priešininką.

Tyrinėtojų teigimu, apie 1900 m. Vienoje buvo maždaug 600 kavinių. Jų poreikį sąlygojo modernaus žmogaus krizinė savijauta, artėjančios apokalipsės nuojauta ir jau aptartos socialinės sąlygos. Įdomu pastebėti, kad ekonominės gerovės, paki-

limo laikotarpiais kavinės, kaip kultūrinio diskurso, vieta bei „gyvenimo būdas“ (Hans Weigel, „Das Kaffeehaus als Wille und Vorstellung“, Heering 1993, 279) užsidarydavo, jų vietoje atsirasdavo importo–eksporto įmonių, bankų arba jos privalėjo tapti maitinimo įstaigomis, kavinėmis-restoranais, *espresso* barais³¹, kuriuose imdavo lankytis „padori“ publika, ji išstumdavo miesčionišką aplinką niekinančius bohemijos atstovus. Ekonominio nuosmukio sąlygomis vietoj bankrutavusių bankų ir vėl atsirasdavo kavos namai, kuriuose svarbiausia buvo ne pavalgyti, o gauti atsakymus į tuometinę intelektualiąją visuomenę kankinusius klausimus (Ibid., 282).

Torbergo nuomone, tradicinės literatūrinės Vienos kavinės pabaigą lėmė ir techninis civilizacijos išsivystymas (Torberg 2008, 326–328). Dabar (esė „Traktatas apie Vienos kavinę“ parašyta XX a. šeštame dešimtmetyje) kiekvienuose namuose, esą, yra telefonas, laikraštį galima užsisakyti abonentu, televizija, radijas praplečia informacijos srauto plitimo galimybes, paštas pristatomas į namus, o ir gyvenamojo būsto apšildymas yra kiekvienam piliečiui prieinama geresnio gyvenimo kokybė. Šių dienų poetai rašą rašymo mašinėlėmis, o juk jos į kavinę nepasiimsi³². Šiuolaikiniame pasaulyje eiti į kavinę nėra būtina, „tai nebėra tas humusas, be kurio jis [nuolatinis lankytojas – J. N.] pražūtų, be kurio jis negalėtų augti ir nešti vaisių“ (Ibid., 328), greičiau tai tapo erdve, kuriame praleidžiamas laisvalaikis, o laisvo laiko šiuolaikinis žmogus, anot Torbergo, nebeturi. Weiglis taip pat pastebi, kad į kavinę buvo einama, siekiant išsivaduoti iš visuomeninių ir šeimyninių pareigų naštos, siekiant atrasti kad ir iliuzinį, vos keletą valandų trunkantį išsilaisvinimo pojūtį (Heering 1993, 303). Tikriausiai tuo ir paaiškinamas Torbergo apgailėstavimas, esą, šiuolaikiniai kavos namų klientai „pasižymi visais nuolatinio lankytojo bruožais, tačiau kavinėje trūksta jo savasties“ (Torberg 2008, 327).

Rinktinės *Die Wiener Moderne* sudarytojo Gottharto Wunbergo teigimu, Vienos kavinės įtaka Amžių sandūros literatūriniam gyvenimui, esą, yra pervertinama, iš tikro, jo nuomone, tikrasis literatūrinis gyvenimas vyko už uždarytų durų, privačioje atmosferoje, nes rašytojai savo kūrinius tiek rašė, tiek diskutavo ne kavinėje, o „namuose“ (*Die Wiener Moderne* 1981, 637). Be to, ir „kavinės literatūrai“ buvo suteikiamas menkavertės, ilgai neišliekančios, „savalaikės“

³¹ Anot Weiglio, pagrindinė sąlyga, skirianti kavinę nuo kitų užėigų, yra faktas, kad čia ateinama ne valgyti, netgi ne išgerti kavos – kava kavos namuose yra antraeilis dalykas, „forma, katalizatorius, įėjimo bilietas“ – o tiesiog valandų valandas būti (Heering 1993, 284). Nebylų kvietimą pasilikti simbolizavo stiklinė vandens, kurią kelneris be žodžių nuolat pripildydavo. Štai kodėl *espresso* užėigas, kuriose vanduo patiekiamas nebuvo, Weiglis paniekiamai vadina „dehidravusia kavine“ (Ibid., 301), taigi kavine, netekusia savo esmės. Panašiai ir kavinės-restoranai buvo vadinami tikrosios kavinės „išsigimimu“, nes maisto ir virtuvės kvapas, esą, išniekina dvasinę kavos namų atmosferą (Ibid., 299).

³² Todėl atsiradus nešiojamajam kompiuteriui, ši padėtis absoliučiai pasikeitė, nors šiuolaikinė literatūrinė Vienos kavinė stokoja tradicinei kavinei būdingos komunikacijos tarp lankytojų ir atskirų stalų. Kiekvienas nuolatinis lankytojas šiandien, anot Trapper, steigia savo individualumo oazę, kurios ribų niekam neleidžiama peržengti (plačiau apie tai žr. Trapper 2009, 96–109).

literatūros vardas, kavinės literatai ir priešinosi šiam apibūdinimui, ir patys menkai vertino savo rašliavą, nuolat autoironiškai pašiepdami jų „žurnalistinį“ pobūdį. Kaip nelabai vertinga literatūrinė produkcija ji buvo taip pat nenoriai analizuojama literatūrologų, atiduodančių prioritetus „didiesiems“ rašytojams. Tačiau svarbu akcentuoti, kad didieji brandaus modernizmo kūriniai išaugo ant kavinės literatūros pamatų, buvo sąlygoti, „maitinti“ kavinės atmosferos, jos diskusijų, vadinamosios „kavinės psichologijos“, kuriai taip pat privalu skirti reikiamą dėmesį. Alfredo Polgaro „Cafe Central teorijoje“ minimas alcheminės retortos pavyzdys, tiesa, vartojamas kitame kontekste, čia itin tinka kaip apibūdinimas, teigiantis, kad sėdėjimas kavinėje buvo tarsi latentinis itin ilgo, dažnai nevaisingo kūrybinio vyksmo periodas, kurio metu vyko nesąmoningas medžiagos filtravimo, transsubstanciacijos, nepaslankios medžiagos virtimo itin laidžia „dujine medžiaga“ (chaotiškos materijos virtimas dvasia) procesas, be kurio šiandien neskaitytume Roberto Musilio, Hermanno Brocho, Franzo Werfelio, Franzo Kafkos, Hugo von Hofmannsthalio, Rainerio Maria Rilke’s kūrinių.

Literatūra

- Altenberg So wurde ich – Peter Altenberg, *So wurde ich*, [prieiga internete: <<http://www.doktus.de/dok/575/Peter+Altenberg+-+So+wurde+ich.html>>, žiūrėta 2012-09-12].
- Bahr 1968 – Hermann Bahr, *Zur Überwindung des Naturalismus. Theoretische Schriften 1887–1904*, Stuttgart, Berlin, Köln, Mainz: W. Kohlhammer Verlag.
- Barker 1995 – Andrew Barker, Leo A. Lensing, *Peter Altenberg: Rezept die Welt zu sehen*, Wien: Braumüller Verlag.
- Hamann 1977 – Hamann, Richard; Hermand, Jost, *Epochen deutscher Kultur von 1870 bis zur Gegenwart: Impressionismus*, Bd. 3, Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuchverlag.
- Heering 1993 – Kurt-Jürgen Heering (hrsg. von), *Das Wiener Kaffeehaus*, Frankfurt am Main, Leipzig: Insel Taschenbuch Verlag.
- Köwer 1987 – Irene Köwer, *Peter Altenberg als Autor der literarischen Kleinform*, Frankfurt am Mai–Bern–New York–Paris: Peter Lang Verlag.
- Kuh 1985 – Anton Kuh, *Zeitgeist in Literaturcafé*, Wien: Löcker Verlag.
- Kuh 1981 – Anton Kuh, *Luftlinien*, Wien: Löcker Verlag.
- Kraus – Karl Kraus, „Löwenkopf oder Die Gefahren der Technik“, [prieiga internete: <www.texlog.de/39126.html>, žiūrėta 2012-19-12].
- Malmberg 1961 – Helga Malmberg, *Widerhall des Herzens. Peter Altenberg-Buch*, München: Albert Langen, Georg Müller Verlag.
- Nagliuvienė 2010 – Juldita Nagliuvienė, „Romano žanro redukcija Peterio Altenbergo estetikoje“, *Acta humanitarica universitatis Saulensis*: mokslo darbai, t. 11, 19–39.
- Nagliuvienė 2009 – Juldita Nagliuvienė, „Veidas, vardas ir kaukė: identiteto krizė dekadentinėje P. Altenbergo savivokoje“, *Acta humanitarica universitatis Saulensis*: mokslo darbai, t. 8, 222–240.
- Polgar 1984 – Alfred Polgar, *Literatur*, Alfred Polgar, *Kleine Schriften*, Band 4, Reinbeck bei Hamburg: Rowohlt Verlag.

- Rössner 1999 – Michael Rössner (hrsg. von), *Literarische Kaffeehäuser. Kaffeehausliteraten*, Wien, Köln, Weimar: Böhlau Verlag.
- Simmel 1995 – Georg Simmel, „Die Großstädte und das Geistesleben“, Georg Simmel, Aufsätze und Abhandlungen 1901–1908, Georg Simmel, Gesamtausgabe, Bd. 7, Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 116–131.
- Torberg 2008 – Friedrich Torberg, *Tante Jolesch oder der Untergang des Abendlandes in Anekdoten und Die Erben der Tante Jolesch*, Doppelband, München: Langen Müller Verlag.
- Trapper 2009 – Carina Trapper, „Stätte des Schreibens oder der Inszenierung“. *Das literarische Kaffeehaus zwischen Sein und Schein*, [prieiga internete: <http://othes.univie.ac.at/5105/1/2009-05-30_0304158.pdf>, žiūrėta 2012-03-08].
- Veigl 1991 – Hans Veigl (hrsg. von), *Wiener Kaffeehausliteratur*, Wien: Carl Hanser Verlag.
- Werfel 1996 – Franz Werfel, *Barbara oder die Frömmigkeit*, Franz Werfel, *Gesammelte Werke in Einzelbänden*, Bd. 11, Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag.
- Die Wiener Moderne 1981 – *Die Wiener Moderne* (Hrsg. von Gotthart Wunberg und Johannes J. Braakenburg), Stuttgart: Philipp Reclam Jun.
- Zweig 1976 – Stefan Zweig, *Die Welt von Gestern. Erinnerungen eines Europäers*, Frankfurt am Main: Fischer Verlag.

Juldita Nagliuvienė

Literatūrinės kavinės fenomenas *fin de siècle* Vienoje. Istorinis aspektas

S a n t r a u k a

Pagrindinės sąvokos: *Amžių sandūra, fin de siècle, „Jaunoji Viena“, Café Griensteidl, Café Central, Herrenhof, literatūrinė kavinė, espresso baras, „kaulijimo“ ir „garbinimo“ kultūra, feljetonas, salonas.*

Remiantis Michaelio Rössnerio, Carinos Trapper studijomis bei Vienos kavinės literatūrų memuarais ir feljetonais, straipsnyje trumpai aptariama literatūrinės Vienos kavinės genezė iki Hitlerio armijos invazijos 1938 metais. Straipsnyje apsiribojama trimis pagrindinėmis literatūrinėmis kavinėmis – *Café Griensteidl, Café Central* ir *Herrenhof*, aptariamoms jų įsteigimo ir uždarymo sąlygos, literatūrinės tose kavinėse rezidavusių nuolatinių lankytojų programos, vadinamoji kavinės pasaulėjauta ir sąlygos, dėl kurių kavinės apskritai galėjo egzistuoti.

Café Griensteidl, t. y. pirmoji „didybės manijos“ fazė, kai apie Hermaną Bahrą susiburia *Jaunosios Vienos* ratelis, kurio užduotis buvo įveikti literatūroje ir mene išvyravusių natūralizmą. Kita vertus, šios fazės literatai, priešingai nei menininkai, vėliau rinkdavęsi *Café Central*, derino saloninį rašymo būdą su kavinės kultūra, kuri kavos namus pagrindė kaip rašymo vietą ar net „gyvenimo būdą“, „pasaulėjautą“. *Herrenhofo* periodu bandoma įveikti *Café Central* puoselėtą impresionistinį gyvenimo jausmą, bohemiską gyvenimo būdą, dekadentizmą ir dendizmą, o kavinės erdvėje besiskleidžiančias diskusijas apie

meną, politiką ir literatūrą sustiprinti revoliucinio aktyvizmo, anarchizmo priemaiša. *Herrenhof* literatus siejo nežabotas seksualinis laisvumas, propaguotas psichoanalitiko Otto Grosso, ir narkotinio svaigulio poreikis, atkeliavęs iš *Central* fazės.

Esminė kavinės kultūros vystymosi sąlyga – krizinė savijauta ir modernaus žmogaus impotencija suvokti besiartinančios katastrofos priežastis. Artėjančio Habsburgų monarchijos žlugimo nuojauta ginė intelektualus į gausiai Vienoje įsisteigusias kavines. Jie čia įkūrė „diskusinius“ stalus, vienijančius iškiliausius to meto kultūros atstovus, o aptartos temos buvo perkeltos ne tik į tuometinę spaudą, mat dauguma to meto kavinės literatų buvo laisvieji žurnalistai, bet ir iš šios „mažumos literatūros“ išaugusią didžiąją epiką, reprezentuojamą Hermanno Brocho, Roberto Musilio, Heimito von Dodererio ir Franzo Werfelio kūriniais.

Juldira Nagliuvienė

Literary Café Phenomenon *fin de siècle* in Vienna. Historical Aspect

S u m m a r y

Keywords: *turn of the century, fin de siècle, “Young Vienna”, Café Griensteidl, Café Central, Herrenhof, literary café, espresso bar, culture of scrounging and worship, feuilleton, salon.*

Based on Michael Rössner and Carine Trapper’s studies and the memoirs and feuilletons of the Viennese literary café, the article concisely considers the genesis of Vienna’s coffeehouse literati before a German invasion in 1938. The article confines itself to the *Café Griensteidl*, *Café Central*, and *Herrenhof*, three major literary café: the conditions of their setting up and closing down, literary programmes offered by regular visitors at the cafés, the so-called emotional attitude of the cafés, as well as the conditions under which they were generally able to exist.

At the stage of the *Café Griensteidl*, also known as Café Megalomania, the Young Vienna movement centered on Hermann Bahr to declare naturalism in literature and art to be at an end. On the other hand, in contrast to artists the literati of the given stage who later shifted to the *Café Central* combined salon writing and café culture whereby the café was seen as a place of writing or even “lifestyle”, “emotional attitude”. At the stage of the *Herrenhof*, attempts were made to overcome an impressionistic sense of life upheld at the *Café Central*, the bohemian lifestyle, decadence and dandyism, and to refuel art, politics and literature discussions originating from the café setting with a tincture of revolutionary activism and anarchism. The *Herrenhof* literati were interrelated by lasciviousness and the demand for opioid intoxication carried over from the *Café Central* and promoted by psychoanalyst Otto Gross.

Critical feeling and impotence of the modern individual to apprehend the causes of the impending catastrophe constituted an essential condition for café culture development. Anticipation of the imminent collapse of the Habsburg monarchy was driving the literati

to abundant cafés in Vienna. They set up “debate” tables that united the most outstanding representatives of the then culture. The topics discussed were relegated, in one way or another, to the contemporary press as freelance journalists constituted the majority of the then café literati, and to the great epics derived from the “minority literature” and represented by Hermann Broch, Robert Musil, Heimito von Doderer and Franz Werfel.

J u l d i t a N A G L I U V I E N Ę
Literatūros istorijos ir teorijos katedra
Šiaulių universitetas
P. Višinskio g. 38
LT-76352 Šiauliai
[litk@hu.su.lt]